

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. М.І.ПИРОГОВА

СЕРТИФІКАТ

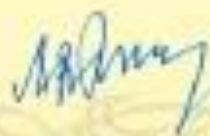
учасника

Макаров Зоріслав Юрійович

*брав (-ла) участь у роботі
III Всеукраїнської науково-практичної
конференції з міжнародною участю*

**ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ
ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСАХ**

Ректор
академік НАМН України

проф. В.МОРОЗ

м. Вінниця, 2022 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. М. І. ПИРОГОВА
Кафедра філософії та суспільних наук

ПРОГРАМА

III-ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО – ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

«ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ТА СОЦІАЛЬНО – ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ»

Вінниця

17 листопада 2022

**«ФІЛОСОФІЯ
В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ
ТА
СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСАХ»**

17 листопада 2022 р. о 9.30

**ДОЄДНАТИСЯ НА
ОНЛАЙН ЗАСІДАННЯ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

за посиланням

<https://meet.google.com/ppb-amkj-omu>

регламент конференції:
доповіді – до 15 хв.; виступи – до 7 хв.

**За результатами роботи конференції буде надрукований
збірник матеріалів**

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

ГОЛОВА ОРГКОМІТЕТУ:

Власенко Олег Володимирович доктор медичних наук, професор, проректор ЗВО з наукової роботи Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

СПІВГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:

Серебряннікова Оксана Анатоліївна кандидат медичних наук професор, проректор ЗВО з науково-педагогічної та навчальної роботи, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Харьковщенко Євген Анатолійович доктор філософських наук, професор, завідувач ЗВО кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вергелес Костянтин Миколайович доктор філософських наук, професор, професор ЗВО кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:

Куліш Павло Лаврентійович кандидат філософських наук, доцент, доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Мельник Віктор Мирославович, кандидат політичних наук викладач ЗВО кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

1. Реєстрація учасників (9.30 – 10.00).
2. Відкриття роботи конференції. Пленарне засідання (10.00 – 12.30)
3. Перерва (12.30 – 13.00)
4. Робота конференції (13.00 – 16.00)

Відкриття:

Проректор ЗВО з наукової роботи Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
д.мед.н. проф. Олег Володимирович Власенко

Проректор ЗВО з науково-педагогічної та навчальної роботи, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
к. мед. н., проф. Серебряннікова Оксана Анатоліївна

Професор ЗВО кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова
д.філос.н., проф. Вергелес Костянтин Миколайович

Виступи на пленарному засіданні

1. Петрушенко Віктор Леонтійович *д.філос.н., професор, професор за запрошенням Львівської православної богословської академії*
ЗМІНИ У СТРУКТУРІ ТА СТАТУСІ ОБ'ЄКТА СУЧАСНОЇ НАУКИ

2. Предко Олена Іллівна *д.філос.н., професор, професор кафедри релігієзнавства філософського факультету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Предко Денис Єрофейович *к.філос.н., асистент кафедри загальної психології, факультет психології, Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РЕЛІГІЙНА ВІРА, ФАКТОРИ ЇЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

3. Власенко Олег Володимирович *доктор медичних наук, професор, проректор ЗВО з наукової роботи Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова*

Серебряннікова Оксана Анатоліївна *кандидат медичних наук професор, проректор ЗВО з науково-педагогічної та навчальної роботи, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова*

Вергелес Костянтин Миколайович *д.філос.н., професор, професор кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова*

СУЧАСНА НАУКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

4. Додонова Віра Іванівна д.філос.н., професор, професор кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біотехнологій і природокористування України

Додонов Роман Олександрович д.філос.н., професор, професор кафедри філософії та релігієзнавства Київського університету імені Бориса Грінченка

ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОСТМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

5. Ямчук Павло Миколайович д.філос.н., професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва, академік НАН ВО України

ДУХОВНО-ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ Й БУТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛЬНОСТІ ХХІ СТОЛІТТЯ

6. Петрушенко Оксана Петрівна д.філос.н. доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін Львівського медичного інституту

ЧИ МОЖЛИВА БІОЕТИКА ЯК ТРАНСКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН?

7. Ханжи Володимир Борисович, д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету

АВТОНОМНІСТЬ ТЕМПОРАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЦІЛІСНІСТЬ СИСТЕМ АНТРОПНОГО ЧАСУ

8. Ратніков Володимир Сазонович д.філос.н., професор, професор кафедри філософії і гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШОЇ НАУКОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ЗГАДКА ДЖ. НІДЕМА

9. Пустовіт Світлана Віталіївна, д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

10. Горохова Людмила Вікторівна к.філос.н., доцент кафедри філософії та політології історичного факультету, вчений секретар Житомирського державного університету імені Івана Франка.

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

11. Гольд Ольга Феліксівна к.філос.н., докторантка Житомирського Державного Університету імені Івана Франка кафедра політології та філософії
Докторантка Дослідниця центру соціології, політики та історії середземномор'я,
Мезополис, Екс - Марсель університет (**Marseille, France**)

ПОЛІКОНФЕСІЙНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

12. Кобетяк Андрій Романович к.філос.н., докторант, доцент кафедри електронної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка»

Захарчук Сергій Віталійович студент 1 курсу факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя Державного університету «Житомирська політехніка»

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ

13. Макаров Зоріслав Юрійович к.філос.н. ст. викл. кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету

ІСТОРИЧНІ ТИПИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРИРОДИ: НА ШЛЯХУ ПЕРЕУСВІДОМЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

14. Лациба Валерій Павлович к.іст.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

УКРАЇНСЬКИЙ ГАРТЛЕНД: ЧОМУ УКРАЇНА ВАЖЛИВА ДЛЯ СВІТУ

15. Беднарчик Тарас Романович к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Беднарчик Мирослава Вікторівна, викладач вищої категорії Вінницький медичний коледж ім. Д.К. Заболотного

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ РІШЕННЯ ЛІКАРІВ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЯСІНЬ 1917-1921 РОКІВ

16. Ратушняк Ігор Іванович старший викладач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

ПОДІЛЬСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ КОМІСАР МИКОЛА СТАХОВСЬКИЙ (1879-1948): СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

17. Калач Дмитро Михайлович к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

МОРАЛЬ - ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЕТИКИ

Макаров З.Ю.,
к. філос. н.,
старший викладач кафедри історії України та філософії
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця, Україна

ІСТОРИЧНІ ТИПИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПРИРОДИ: НА ШЛЯХУ ПЕРЕУСВІДОМЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

На найбільш загальному рівні осмислення екологічна проблема постає в контексті кризи новоєвропейської стратегії взаємин людини і природи, що засновувалась на ліберальній політичній свідомості, механістичній парадигмі та індустріалізмі. Відповідна модель повної раціоналізації природи як об'єкта і керування природними процесами людиною як суб'єктом залишалась панівною до другої половини ХХ ст., доки не з'ясувалось, що збільшення прибутків завдяки інтенсифікації природокористування не перекриває виснаження природи. Таким чином склалася «патова» ситуація, що виявляє потребу відповідного світоглядного масштабу переусвідомлення відношення людини і природи, що починається з визнання їх взаємного впливу, а закінчується переформулюванням вихідних проблем та дефініцій.

Істотні зрушення у розумінні природи завжди супроводжувались розвитком її категоріального змісту: успішне освоєння природи змінює й свідомість людей, що закріплюється у формах соціального досвіду. Як свідчать фундаментальні реконструкції моделей усвідомлення природи Р. Колінгвуда, Р. Ленобля, Дж. Ллойда та інших, зміст натурфілософських і соціально-філософських концепцій протягом історії змінювався в напрямку від вихідної суспільної єдності за метафорою «організму», в якому усі органи-частини пов'язані передусім предметними залежностями до конвенціонального узгодження істотних індивідуальностей. Інші координати спільного розвитку зазначених концепцій складала дистинкція природності і моральності.

За первісних часів в міфологічній свідомості природний світ мало відрізнявся від людського: явища природи (і навіть надприродні сили) часто наділялися рисами людини, і навпаки. Зокрема, йдеться про анімізм – наділення душами лісів, полів, гір; культ природи-матері – ототожнення усіх природних процесів зі здатністю до спонтанної родючості та нескінченного поновлення життя; тотемізм – спорідненість усього племені з певною рослиною, твариною чи ландшафтом; символ «світового дерева» – розміщення по рослинних осях структур простору, часу, календарю, матеріальних стихій, фауни, фенології тощо. Місцем перетину цих двох світів був генезис: здатність породжувати і утворюваний родовід є визначальними у природи і первісного суспільства, недарма сюжети багатьох пояснювальних міфів зводяться до опису родинних зв'язків або окремих випадків походження рослин, тварин, людини чи світу в цілому.

В догрецькому суспільстві і в початковий період античності міф був основою всіх уявлень людини, і природа, згідно з ним, була живою,

одухотвореною, наділеною смыслом і самоцінністю. Міфологічні духи були захисниками кожного предмету природи і у своїй сукупності протиставлялись суспільним заходам або особистим намірам як істинне, незмінне й споріднене з буттям сусідство. З появою філософії і науки природа набуває категоріального оформлення, загалом позначаючи чуттєво-матеріальний бік існування світу, що відповідає за походження і доцільний рух речей, тоді як за суттєві результати руху речей відповідає буття, а за зв'язок речей між собою – космос. В ранній античності порядок космосу визначався природою за критерієм життєздатності окремих речей і їх взаємозв'язку у великому організмі світу, в класичній і пізній – буттям за критерієм логічності. Крім того, протягом всієї античності закладаються альтернативні значення природи як рушійного та життєдайного начала, що породжує окремі речі («індивідуальна душа») або формує матеріальні тіла загалом за сенсом вищого буття («Світова Душа»).

З утвердженням християнських догматів (про творення світу і людини Богом, кенозис, божественне одкровення, історичну мету спасіння) в основі середньовічного світогляду відношення людини до природи набуває двоїстого статусу. В ранньому середньовіччі природа мала для людини водночас утилітарне і морально-символічне значення (втілення відносин праведності, гріховності, чеснот і вад). За доби схоластики вона об'єктивувалась в провідника вищої інстанції – божественного Розуму чи Волі, – відповідно набуваючи ієрархічного порядку для людини, схильної до гріховного безладу, чи потребуючи його від людини, здатної до морально-практичного вдосконалення. В обох випадках природна і людська організація життя підпорядковується органічному принципу – те, що є метою для одних, виявляється засобом для інших.

Хоча першо-причини речей, згідно з теоцентризмом, залишаються у віданні абсолютної божественної Волі, в такий спосіб між сотвореними речами утворюється система причинно-наслідкових зв'язків: у «книзі природи» з'являється власна граматики у вигляді світового порядку *Ordo*. Вона починає надавати людині координати для чіткої сумірності власних вільних ініціатив і їх морального значення з боку божественного Суб'єкта: без прямої і постійної теїстичної опіки людина може отримати віддяку опосередковано – через повчальне дотримання чи порушення *Ordo*.

Відтак, з одного боку, природа поновлює втрачену за пізньої античності об'єктивність у новому вигляді «космічного собору», де кожна складова є метою для нижчої сходинки і засобом для вищої. Проте, з іншого боку, її спостережувані закономірності являють собою лише специфікації властивостей абсолютного Суб'єкта, якого через ці відносні свідчення можна пізнавати, нескінченно вдосконалюючи водночас і їх, і людські уявлення про них.

Схоластична двоїстість розуміння природи знайшла продовження в Ренесансі та Реформації в галузях мистецтва, філософії, політики й релігії. Так, в мистецтві міметична і катарсична концепції передбачали перейняття людиною божественної творчості через дві стратегії поводження із сотвореною природою – наслідування зовнішнього зразку створіння і долання їх емпіричної

недосконалості. Аналогічна протилежність притаманна духовному життю: в натурфілософії переданий ренесансній людині потенціал божественних повноважень призвів до гіпостазування її ума у вигляді раціональних підстав самої природи; в реформаторській ж картині світу подібні підстави не відкриваються, а винаходяться людиною через розчленовування і впорядкування досвіду, подібно до того, як з окремих атомів гіпотетично комбінуються більш чи менш доцільні конгломерати тіл та структур.

Принцип *sola fidei* диктує протестантам виключно емпіричний спосіб осягнення природи, оскільки вона, як і людина, через реактуалізацію волюнтаристської креаціоністської риторики здається безнадійно віддаленою від потойбічних сенсів. Наприклад, для матерії це виявляється у скасуванні внутрішньої активності — всілякої духовності та нематематизованих якостей на користь самої лише «корпускулярної текстури» — наочних й сумірних з повсякденним торговельно-ремісничим досвідом та лютерівським розумінням євхаристії комбінацій атомів. Такі «малі машини природи» приводяться до руху вже не спонтанно — внутрішніми душами, взаємоузгодженими вищим Задумом чи світовою симпатією, — а діями інших частин матерії, в ідеалі охоплюваними формальними засобами математичних функцій.

В Новий час відбувається перетин традиційних альтернатив в уявленнях про природу: за нею визнають власні закономірні сили, але форму їх виявлення вважають ніби «сирою». Шляхом філософського зведення («ідеалізацій») природи до суми «неживих» взаємодіючих сил і наукового осягнення їх сталих комбінацій в ролі природних законів людина здатна природні явища «доводити до готовності», але не в напрямку їх морально-естетичного вдосконалення, а за довільними людськими цілями. Завдяки програмним творам Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Галілея та ін. така експлуатація природи в нормується як реалізація свободи цілепокладаючого суб'єкта, а науково-технічні досягнення святкуються як пересилення та опанування матеріально-емпіричного об'єкта.

Привілей людського панування над природою диктується новою інтерпретацією успадкованих світоглядних аксіом: «образ і подоба Творця усього сущого» тепер вбачається в універсальному розумі, що дозволяє людині інтенсивно усвідомлювати екстенсивне втілення та поетапний перебіг природних законів. Згідно з Г. Галілеєм, саме таке усвідомлення відповідає вихідному творчому Задуму світу і виявляється у математичній мові, знання якої єдино й дозволяє «читати» споконвічну книгу Природи. Передбачена в програмі експериментально-математичного природознавства метрична та експериментальна ідеалізація досвіду призвела до того, що власне природі було відмовлено в іманентній спонтанності і всіх «вторинних якостях». Проведена в такий спосіб деспіритуалізація картини світу забезпечила сприйняття природи як «напівфабрикату» і можливість її цілеспрямованої експлуатації, а пояснююча наука входить у співдружність з технізованою практикою.

Новоєвропейське протиставлення природи і людини як відповідно суто тілесного об'єкта, що керується спонтанними силами, і володіючого духовністю суб'єкта, здатного наділяти природні сили механістичними смислами, з кінця XVIII ст. піддається критиці з боку натурфілософії. Так, у

«спекулятивній фізиці» Ф. Шеллінга на додаток до встановлених природознавством механістичних емпіричних властивостей речей, обґрунтовуються універсальні теоретичні принципи (полярності, розвитку і органічної цілісності), які дозволяють охопити ледве відомі науці феномени з немеханістичною причинністю – «тваринну» електрику, електроліз, електромагнетизм, кисневе горіння, клітинний метаболізм тощо. В безмежній та безперервній «ієрархії продуктивності» самодостатньої та внутрішньо єдиної обожненої природи, що конкретизується в цих «феноменах розвитку», кількісні математичні залежності свідчать лише про зовнішню сторону та поверхневий рівень процесів. Разом із мовою експериментально-математичного природознавства вони підлягають підпорядкуванню якісним діалектичним принципам, що відображають розгортання зазначеної продуктивності, коли природа, знаходячи в скінчених речах перешкоду, роздвоюється на об'єкт, включений в дійсні зв'язки і несвідомо творящий суб'єкт, що володіє загальним доцільним зв'язком. Людський же розум, відтворюючи ці закономірності, здійснюється «ієрархією продуктивності», виконуючи, таким чином, роль інструмента самоусвідомлення Природи.

Таку Природу з притаманними їй цінностями (Unum, Bonum, Verum, Pulchrum), що демонструють відчуженій людині ідеал цілісності, можна подібати в натурфілософії І.-В.Гете й «романтичній» естетиці, ідеї яких були переосмислені у «філософії життя» та екзистенціалізмі. Однак вона не стала визначальним образом для новоєвропейської ментальності.

В результаті планетарна цивілізація була приречена рано чи пізно наштотуватись на прогресуючі обмеження своєї життєдіяльності з боку граничних параметрів та ресурсних можливостей природного довкілля. Не маючи традицій встановлення таких обмежень, вона на постіндустріальному етапі історичного розвитку прийшла до внутрішніх суперечностей власного прогресу. Спочатку їх усвідомлювали на технологічному рівні добору й вдосконалення засобів господарювання, аби більш раціональне використання природних ресурсів призводило до збереження природного довкілля. На цьому шляху у 1970-ті рр. розробляються системно-аналітичні «глобальні моделі» світової динаміки, які у 1992 р. на міжнародному «Саміті Землі» в Ріо-де-Жанейро імплементуються в принципах «життя у межах екологічних можливостей», що забороняє людству в обсязі його сьогоденних потреб наражати на небезпеку майбутні покоління. Однак такий підхід виявив низку «глухих кутів», які примусили перевести екологічну проблему в статус «глобальної», що потребує світоглядного масштабу (пере)усвідомлення та міжнародного рівня заходів із розв'язання.

Світоглядне обґрунтування нової стратегії часто вбачають в концепції ноосфери Е. Леруа, П. Тейяра де Шардена, В.І. Вернадського, що розглядає людину як такий етап самоусвідомлення природної еволюції біосфери, що надалі завдяки розуму здатен не лише пристосовуватись, а й приборкувати її стихійний розвиток. Зокрема, йдеться про узгодження темпів розвитку технічних і соціальних систем заради збереження людського роду та його

біосферних ресурсів завдяки переходу на планетарний (і навіть ширший) рівень планування власного життя.

Відповідний постнекласичний тип пізнавальної діяльності опосередковує предметне знання про об'єкт не лише технічним чи концептуальним інструментарієм, але й такими ментальними структурами вченого, як цілі й цінності. Вперше до цього висновку прийшла некласична термодинаміка, внаслідок освоєння «складності» дисипативних структур, фракталів та вакуумних флуктуацій, що спостерігались у відкритих, та нерівноважних системах. Оскільки при цьому їх енергія не розсіювалась, а йшла на самочинне виникнення нових структур, вони у підсумку виявляли нетипову для неживої матерії здатність до негентропійної самоорганізації. Тому й в коректному описі цих процесів вчені стали поєднувати аналітичні процедури, властиві математичній фізиці, і індивідуально-історичні, більш притаманні біології.

В цьому плані сучасна наука надає онтологічні підстави для послаблення класичної суб'єкт-об'єктної дихотомії людини і природи. Якщо для класичного природознавства природа поставала передусім як географічна оболонка Землі, в якій окремо вивчали атмосферу, літосферу, гідросферу і втілену в 2-х мільйонах біологічних видів біосферу, то сьогодні ця «первинна природа» розуміється з крайніх позицій перетворених людською практикою форм антропосфери та біотехносфери. Факти про них не розглядаються належними до зняття у відповідній теорії: будучи «живими», вони змушують дослідника ставитись до реальності як суб'єкта, а не пасивного об'єкта чи засобу.

З одного боку, підносяться до статусу універсальних засоби, раніше докладні лише до живої матерії, з іншого боку, провідні об'єкти фізичної хімії та термодинаміки, що репрезентуються «нелінійними» математичними теоріями, стають зразком для вивчення живого. В поєднанні з усвідомленням загрозливої тенденції руйнування умов для науково та технічно озброєного господарювання і перебудовою системи орієнтирів розвитку людської цивілізації методологічні зміни в сучасній науці сприяють об'єднанню цінностей людського і природного життя. З такої точки зору, відношення людини і природи постають порівняно тривалими і відтворюваними протягом певного історичного періоду зв'язками, в яких об'єктивна дійсність виступає передумовою існування та духовного розвитку людства не лише як зовнішнє довкілля, а й як потенціал його внутрішніх можливостей.